

Fig. 1. Kværs. Ydre, set fra sydvest. N. E. 1956

KVÆRS KIRKE

LUNDTOFT-VIS HERREDER

Kirkens værnehelgen kendes ikke. Cathedraticumafgiften udgjorde 12 skilling lybsk (jfr. p .1718). Efter reformationen var patronatsretten erhvervet af Søgårds ejere (sml. Kliplev p. 1964), fra 1726 tilhørte den ejerne af Ladegård, der som patroner præsenterede, mens menigheden valgte. Dog var kirken 1654(60?)—1704 anneks til Kliplev (sml. †klokkehus p. 1951 og klokke p. 1960).

Kirken ligger på en ret høj banke sydligt i byen og hævet over denne. Kirkegårdens ældste del, der fra kirke og klokkehus har fald til alle sider (mod vest reguleret i terrasser), har intet egentligt dige, men bakkefoden, som i vest har bevaret sin rundede form, er i een til to meters højde beklædt med kampesten, hvorover der er plantet hække og træer. Kirkegårdens østre og sydøstre del, som er udvidelser fra 1855[1] og 1914[2], begrænses kun af en række træer. I sydvest er der en køreport med låge (tremmefløje af henholdsvis jern og træ) mellem murede piller, som antagelig er rester af en portal fra 1700'rne svarende til den 1954 helt ommurede, fladrundbuede fodgængerportal vestligt i nord-

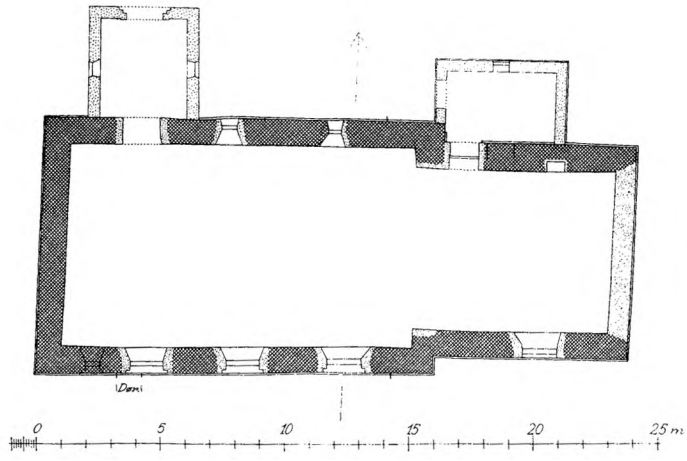

Fig. 2. Kværs. Plan 1:300. Målt af John Petersen 1956.

siden. Til kirkegårdens nyere del er der i nord en køreport af træ mellem granitstolper. — 1668 blev der købt egebrædder til den store og de to små kirkegårdsporte[3].

†*Kirkeriste* nævnes 1745 og 1853[3], sidste gang i forbindelse med salg af sten og jern, hvilket antagelig betyder, at vedkommende kirkerist og graven derunder er blevet sløjfet.

Fritstående klokkehus (sml. fig. 1). Den nuværende bygning, helt af fyr, er opført 1815[3], i hvilket år juraterne fik ekstra betaling for besvær og rejser i forbindelse med byggeriet. Hovedformen med de indadhældende vægge, det åbne klokkekammer, det store, understøttede tagfremspring og det firsidede pyramidetag kronet af en vejrhane er traditionspræget og måske en arv fra forgængeren. Selve konstruktionen, herunder den sideværts afstivning af de otte højstolper, er derimod noget anderledes end i de ældre, sønderjyske klokkehuse.

Det eneste stykke genanvendte træ i klokkehuset, en *bueplanke* af eg, sidder i en tremmevæg forneden i bygningen. Planken, der er 197 cm lang, 12—12,5 høj og 4,5 tyk, har i den ene langside (undersiden) tre segmentbuer og i den anden to retkantede indsnit. Planken er antagelig middelalderlig, men på indeværende tidspunkt kan det ikke afgøres, om den stammer fra et †klokkehus eller fra noget kirkeinventar.

†*Klokkehuse.* Det 1685[3] omtalte klokkehus må have været gammelt og forfaldent, thi 1719[4] søgte man at få del i Kliplev kirkes overskud til »Kirchenthurm oder Klocken-Haus Bau«. Samme år oplyses det, at den højgrevelige nåde [til Søgård] har ladet udvise nogle egetræer til opbygning af et nyt klokkehus, der stod fuldført med blytækt spids 1720, da tømmer fra det gamle solgtes[3].

Kirken består af romansk kor og skib samt to tilbygninger fra nyere tid, et gravkapel og et våbenhus på nordsiden af henholdsvis kor og skib.

Den romanske bygning er opført af *rå* og *klovet kamp* med *hjørnekvadre* over en sokkel, hvis uensartede profilering (p. 1716, fig. 29—34) antyder en standsning i byggeriet godt et par meter vest for skibets østhjørner. I korets og skibets ca. 4,9 m høje mure (målt over soklen i syd) er der kun sparsomme rester af de ældste åbninger. Skibets to nordvinduer er udvidet, men det østligste har bevaret sit rundbuede stik og den vestre karm nogenlunde urørt; udvendig har bredden været ca. 60 cm, og stikkets overkant sidder ca. 95 cm under murkronen. Den tilmurede syddør, som bryder soklen, har vistnok rundbuet overdækning indvendig. Norddøren er i brug, men helt omdannet, og triumfmuren er nedrevet.

Ændringer og tilføjelser. Korets østre taggavl (eller muligvis hele gavlen) og skibets vestre er fornyet i store, røde teglsten, antagelig henholdsvis 1610 og 1691 (jernankre); indvendig i vestgavlen ses to tilmurede åbninger med kurvehanksstik af kiledannede sten. Ved fornyelsen af østgavlen øgedes korets tagrejsning en del. — Ved fjernelsen af triumfmuren 1705[3] eller måske snarere i forbindelse med den hovedistandsættelse, som var fuldført 1719[4] (sml. pulpitur p. 1960), blev den tilhørende taggavl udskiftet med en bindingsværkskonstruktion. Ved sidstnævnte istandsættelse fornyedes vinduer, bjælker, skibets loftsbrædder, en del spær og tagstenene på begge sider.

Den lille halvtagsbygning (nu fyrrum) på korets nordside er opført som *åben begravelse* for Ladegårds ejere, antagelig af Hans Petersen, som erhvervede gården 1758[5] (sml. p. 1961). Gennem bygningen, der er ganske enkel, muret af en let brændt teglsten, i krydsskifte og forsynet med bjælkeloft, har der været adgang til to herskabsstole i koret, een på gulvet (p. 1959) og een i pulpiturhøjde (p. 1960)[6].

Våbenhuset foran norddøren (sml. kirkens beliggenhed i forhold til byen) er af ubestemmelig alder; selv om murene synes at være sat af munkesten, er de næppe middelalderlige. Et 1687 nævnt lighus[3] er formentlig identisk med våbenhuset (sml. Varnæs p. 1891).

Tagværkerne over kor og skib er af eg, med lodrette spærstivere og to lag hanebånd, der dels er tappet i, dels bladet på spærene; antagelig middelalderlige, men stærkt fornyede.

Kirken står hvidkalket med røde tegltage. I de flad- eller fladrundbuede vinduer, som indvendig kun har fals i stikket, er der retkantede trækarme med blysprosser og indvendige jerngitre (sammenholdt af ringe), formentlig dem der blev indsat 1777[3]. Et lille, højtsiddende vindue vestligt i sydmuren er indhugget af hensyn til pulpiturel. Gulvet i koret er fra 1924, af gule mursten i aksemønster, gulvene i skib og våbenhus noget ældre, af gule og grå lerfliser; under stolestaderne træ. Underloftet, hvis sammenstød med væggene dækkes af en profileret liste (kvartstave og hulkele adskilt af platter) stammer mulig-

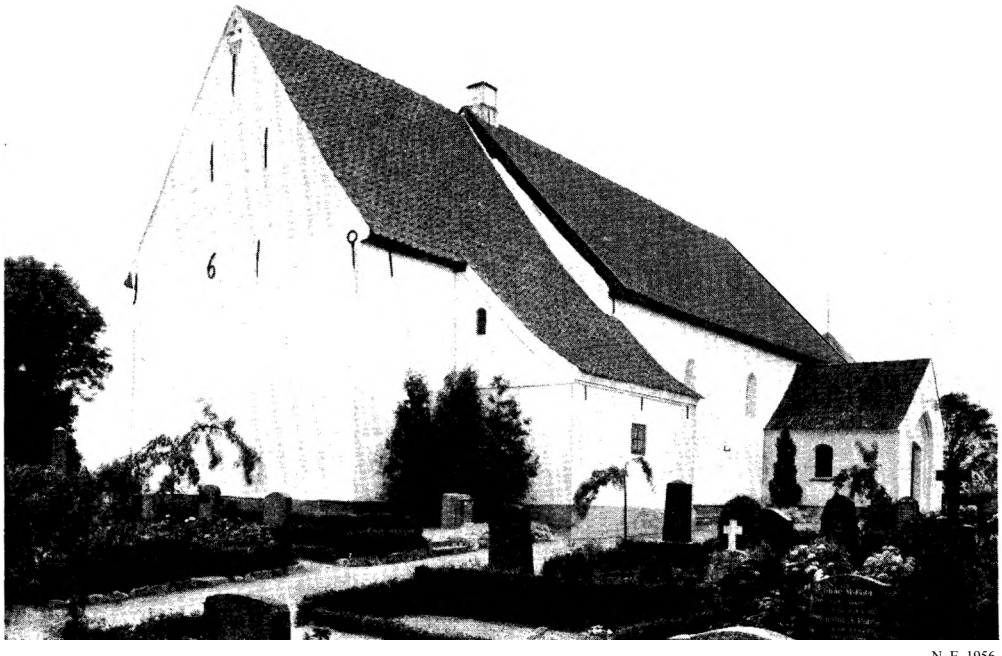

Fig. 3. Kværs. Ydre, set fra nordøst. N. E. 1956

vis fra 1803—04, da snedker Jørgen Andersen fik 37 rdl. for at lægge loft under bjælkerne[3].

Solur, 1839, af kalksten, på skibets sydside.

†*Vindfløje.* 1) Omtalt 1696[3], med fløj og knop, på kirken. 2) Med hane, på klokkehuset; hanen er faldet ned efter 1936.

INVENTAR

Kirken, hvis inventar i hovedsagen har et empireagtigt præg (prædikestol, lukkede stole, pulpitur) rummede indtil hovedrestaureringen 1924 (arkitekt Th. Havning) mange middelalderlige skulpturer, som nu findes på kirkens og præstegårdens lofter. Andre (pietà-gruppe og korbuekrucifiks) er i museer tillige med den romanske font.

Alterbordet er af træ, med fyldinger, fra 1924.

Et †*alterklæde,* nævnt i inventariet 1750[3], var violet med guldtresser og to broderede våben, skænket af borgmester Böhne [Böhme?] i Slesvig[4].

Altertavlen er fra 1840[7] og efterligner en sengotisk fløjtavle; indtil 1924 hvilede den på en svungen predella og kronedes af et sengotisk krucifiks[8] (p. 1956). Korsblomstfrisen på tavlens overside er af forgyldt blik. Fløjmalerierne, bønnen i Gethsemane og opstandelsen, er ifølge Haupt udført af maler Jessen,

P. N. 1927

Fig. 4. Kværs. Indre, set mod øst.

Flensborg, mens midtfeltets korsnedtagelse, efter Rubens, er signeret af H. Henningsen 18??.

**Figurer fra †høj- og †sidealtertavler.* 1) *Johannes Døber* (fig. 8) o. 1350, af en nu sjælden ikonografisk type, stående på et udyr, der har mistet hovedet; højre hånd er løftet velsignende i modsætning til den vanlige fremstilling, hvor Johannes peger på lammet, mens den venstre støtter »glorieskiven« med Gudslammet (jfr. en tilsvarende figur i Klein Solt, Sydslesvig[9]). Den 159 cm høje figur, hvis næse er fornyet i kit, er restaureret og stafferet før 1897 — antagelig 1859[10] — af en lokal snedker og maler. På præstegårdens loft.

2) *Pietå*[11] (fig. 6), fra 1400'rnes 2. fjerdedel. Den hårdt medtagne figurgruppe, 88 cm høj, afviger fra den almindelige type, som f.eks. Hørup (Sønderborg amt), ved at Kristi hoved har hvilet i Marias venstre arm. Stafferingen afrenset. I museet på Sønderborg slot, nr. II, 148.

3) *Johannes Døber* (fig. 7), fra slutningen af 1400'rne. Den 150 cm høje figur har rimeligvis 1859[10] været udsat for en »restaurering«, hvorved højre arm er fornyet fra skulderen, venstre fra albuen og fødderne delvis. Muligvis samtidig er figuren fejlagtigt blevet forsynet med en nøgle. Nyere staffering. På præstegårdens loft.

Altersølv. Kalk sammensat af knop fra 1550—75, fod og, formentlig, bæger

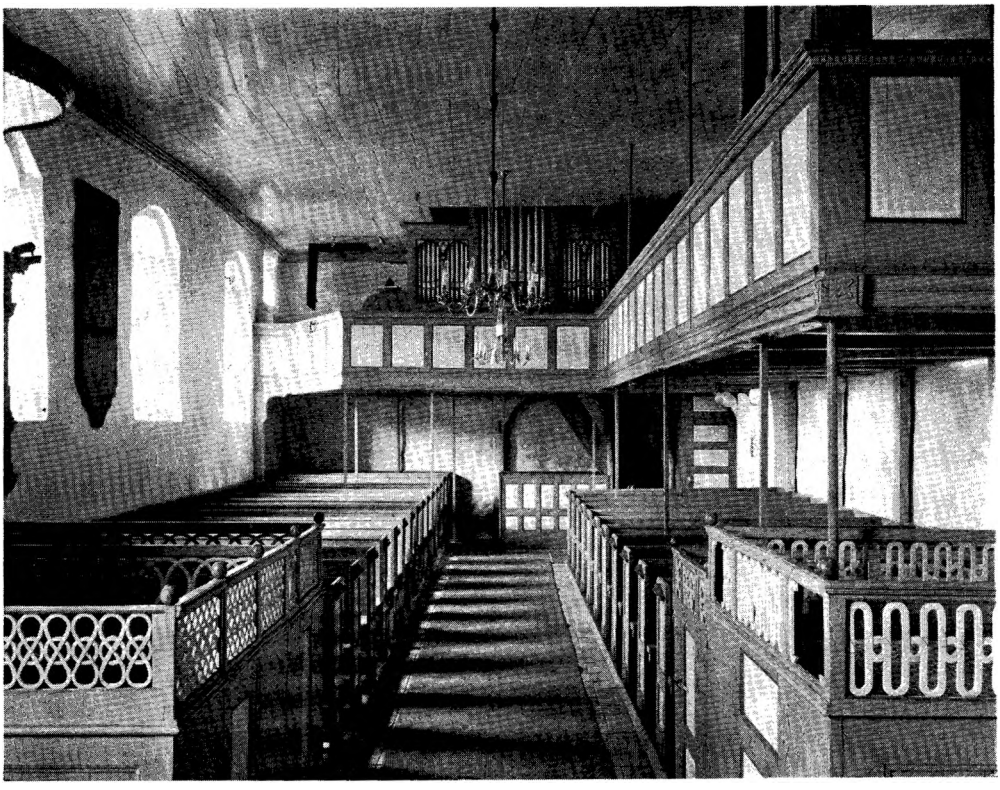

Fig. 5. Kværs. Indre, set mod vest. N. E. 1956

fra 1704. Foldeværksknoppen har rudebosser med graverede versaler: »Iesvs« (een rude blank); de glatte, sekskantede skaftled har gnidrede profiler ved overgangen til det let udsvejfede bæger og den sekstungede fod, der på standkanten smykkes af et kvadratornament; på foden et støbt krucifiks af gotisk type. Under foden graveret »35 Lodt. 1 q« og »Quars Anno 1704«; på foden stemplet A C i oval for Åbenråguldsmeden Asmus Christophersen (Bøje 1201). Under foden endvidere punslet: »Renoveret. 1770[3]. S. L. Petersen«. 20,5 cm høj, med forgyldte kanter og skaft. *Disk,* antagelig fra 1704, ganske svarende til Hjordkær (p. 1823) med firpassigt bundfelt, graverede blomster i sviklerne og på randen et cirkelkors med kolbeblomster. Under bunden samme stempel som på kalken og graveret: »7 Lodt 2 q«. *Oblatæske,* »foræret 1750, fordi saadant meubel hidtil ikke havde været til stede«[3], af pastor Hans Wohnsen[12]. Cylindrisk, 3,6 cm høj, 8,7 cm i tvm.; lågets kantprofiler omgiver et glat cirkelfelt, hvorpå er graveret et kronet spejlmonogram, H W, mellem korslagte palmegrene. På undersiden graveret »1750« samt to stempler, nu utydelige.

En stor †*kalk,* af tin, med †*disk,* nævnt i inventariet 1750, omdannedes 1770[3] af tinstøber Gilbert Leyding i Flensborg til en mindre †kalk med oblatæske

E. M. 1953

Fig. 6. Kværs. *Pietà fra †altertavle (p. 1954, nr. 2).

indsat i foden[4]; i †træfutteral udført af Lorentz Dreyer i Kværs. 1860 ude af brug[12].

Sygekalk 1865, med cirkulær fod i eet med skaftet, hvis koniske led mødes i en skiveagtig knop. Højt, udsvejet bæger med graveret fraktur: »Salige ere de« etc. Aab. 19, 9 og »Quars 1865«. 10 cm høj. *Disk,* glat, under bunden et utydeligt stempel: . . vrsis (?). *Oblatæske* af tin, rund, med hvælvet låg, 7,2 cm i tvm., 3 cm høj.

Alterstager. 1) Skænket 1703 el. 1704, med fod fra o. 1600—25, 39,5 cm høje. Svært skaft med to rundled og konisk led på hver side af midtvulst; flad lyseskål og kraftig, karnisformet fodskål, hvorpå graverede versaler: »Lorentz Iespersen Aus Türsbüll Anno 1704« og »Anna Lorentzens A(nn)o 1703 von Türsbüll« (den sidste med ubehjælpsomme bogstaver). 2) O. 1750, nøje svarende til Bov (p. 2034) og Medelby (Kr. Südtondern), 46 cm høje; skaft bestående af baluster over ægled, flad lyseskål og fodplatte med tre volutben; den ene stage mangler lysepig. Nu i præstegården, †*Alterstager.* 1) Anskaffet 1761 for 20 rdl., mindre end de bevarede stager[3]; omtalt endnu 1887 (Haupt). 2) To små, af jern, 1771 beskrevet som ubrugelige[4].

Processionskrneifiks, fra o. 1475. Den 77 cm høje, velskårne figur bærer en kraftig turbankrone på det mod højre skulder sænkede hoved; øjnene er lukket, overskæg og det tvedelte hageskæg bølget. De nu løse arme er afkortede ved skuldrene. Stærkt hvælvet brystkasse. Smalt lændeklæde, nu kun med midtsnip, og let krydsede fødder. Stærkt hulet ryg. Korset har hulede firpasfelter (fornyet på den lodrette arm) og hulede skiver langs armenes skråkantprofil. Den ikke oprindelige staffering, der fremdroges 1956, under to yngre lag, er på figuren bleg karnation med lette blodspor samt lidt lysere lændeklæde; korset gulligt, hvorpå fandtes en mørk, tynd lazur. Indtil 1924 øverst på altertavlen, senere bag alteret, men nu ophængt på skibets nordvæg.

†*Messehagel,* hvortil købtes frynser 1679, af rødt stof, som »die Frau Gross Cantzlerin« havde skænket[3].

Alterskranke 1924, retkantet; den forrige, fra 1859[3], rimeligvis kirkens første, var hesteskoformet, med drejede balustre.

Døbefont i empire, ganske svarende til Rinkenæs fra 1799 og Holbøl (p. 2019),

L. L. 1950

Fig. 7—8. Kværs. *Figurer fra †altertavler. 7, Johannes Døber (p. 1954, nr. 3). 8, Johannes Døber (p. 1954, nr. 1).

L. L. 1950

Fig. 9. Kværs. *Sidefigurer til korbuekrucifiks (p. 1958).

af fyr; gråmalet, med hvide og brune detaljer. I koret, ud for midtgangen.

**Døbefont,* romansk, af granit, arkadetype, svarende til bl.a. Rise (p. 1813 Den pyramidestubformede fod har foroven en rundstav afbrudt af hjørnehoveder, skaftet har midtvulst og kummen (84 cm i tvm.) bladranke over arkaderække. Siden 1902 i Flensborg bymuseum[13] (nr. 4099).

Dåbsfad, nyere, af messing, *†Dåbsfad* leveredes 1778 af kobbersmed Johann Schöns enke i Flensborg[3]. Nyere *kande* af messing.

»*Dåbsklædninger*« holdtes 1860 af præsten[12]; der var tre slags, for hvilke der betaltes henholdsvis 4, 5 og 6 mk.

Korbuekrucifikser. *1) (Fig. 10) o. 1250. Den fint udførte, let svejede figur, 124 cm høj, hvis forsvundne arme har været af type som Broager (Sønderborg amt), har langt lændeklæde med overfald, sideknude og småfolder fra tovet om lænderne. Ryggen er hul, men herover er lagt et samtidigt med figuren og til denne afpasset brædt af eg, hvori er skåret foldekast for lændeklædet. Tre steder i kroneringen ses brede udstemninger for kronetakker. Nyere staffering; konserveret 1959. I museet på Sønderborg slot, nr. II, 147.

E. M. 1953

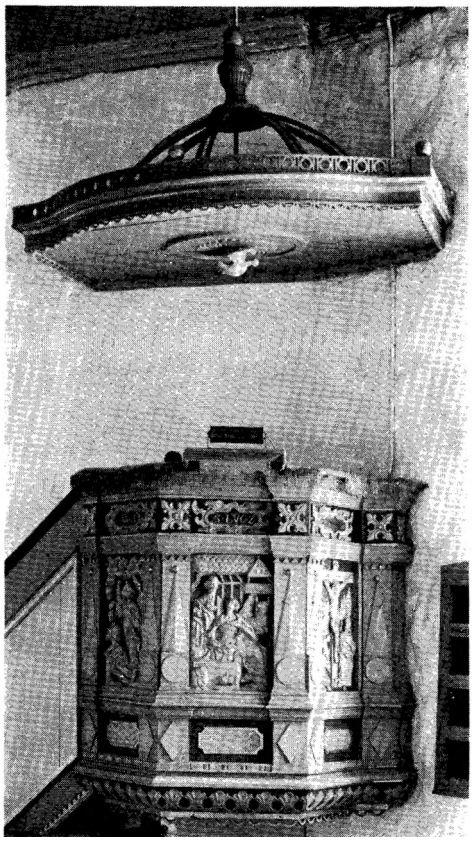
Fig. 10—11. Kværs. *Korbuekrucifikser (p. 1957 f.).

*2) (Fig. 11) med **sidefigurer* (fig. 9) fra o. 1525. Kristusfiguren, 138 cm høj, er kun bevaret i mådelig stand, idet både arme og ben (fra knæene) er fornyet[14] (det højre ben tillige senere afbrudt[15]), og de sikkert stærkt flagrende snipper fra lændeklædet er afbrækket; en reparation af venstre del af brystkassen samt af venstre knæ er muligvis af ældre oprindelse. Nyere korstræ. De to meget velskårne sidefigurer, der er udført af samme hånd som Kristusfiguren, er i holdningen præget af rolig tyngde i modsætning til deres klædebons små og knitrende foldekast. Johannesfiguren er 139 cm høj, Mariafiguren, der er udført efter samme forlæg som Øster-Løgum (p. 1775), 135 cm høj. Nyere staffering, Kristus med gulgrå hudfarve hvorunder skimtes en lysere tone, lændeklædet blåt; Johannes' kappe er blå med lysere krave, kjortelen brungrå ligesom Marias, der har blåt hovedklæde. Hang endnu 1920 på skibets sydvæg, nu på præstegardens loft.

†*Korgitter*. 1755 opsattes et »stakitværk« mellem koret og kirken, hvortil brugtes en tylt fyrrebrædder[3].

Prædikestol (fig. 12) fra begyndelsen af 1600'rne, ændret 1804 i lighed med Rinkenæs (p. 1941). Den trefagede stol, der hviler på murrester fra den gamle triumfmur, har af oprindelige dele bevaret de smalle frisefelters skriftkartoucher med 1) »S. Luc. 1«, 2) »S. Luc. 2« og 3) »Matth. 26«, samt storfelterne med relieffer af 1) bebudelsen (fig. 13), 2) fødselen og 3) Kristus på korset mellem Maria og Johannes. 1801 fik snedker Hans Peter Carstensen 7 rdl. for udført arbejde[3], hvilket bestod i en tilsætning af de klassicistiske stilelementer[16]. Opgang fra koret gennem nyere låge, med frisefyldinger og gennembrudt topstykke. Opgangspanelet har lodrette rammestykker med kannelurer under punkter og tandsnit på fodlisten. Himmel svarende til Rinkenæs, med spinkel bøjlebaldakin. Gråmalet, med brun baggrund for reliefferne samt forgyldning.

Stoleværk fra 1924. Det ældre †*stolesæt* fra o. 1804, da der solgtes stole for 481 rdl.[3], havde trekantgavle og døre med enkle retkantfyldinger. 1713 forfærdigede Peter Lüders nye †stole for 15 mk.[3].

N. E. 1956

N. E. 1956

Fig. 12—13. Kværs. Prædikestol og storfelt (p. 1958).

Præstestolen, rimeligvis fra restaureringen 1859, består af enkle fyldingspaneler hvorover spidsbuede vinduer og tandsnitgesims; tidligere i korets nordøsthjørne, 1924 delt og anbragt på hver side af altertavlen som en panelvæg fra nord til syd.

Degnestol (sml. fig. 4-5), sammenstykket af paneler fra o. 1800 (1804?), dels fra †degnestol i korets sydøsthjørne, dels fra de *lukkede* †*stole* ved korets nordvæg. 1924 opsat omkring prædikestolens fod.

To *lukkede stole* (sml. fig. 4-5) fra o. 1800 (1804?), med bredt kanneleret panel, hvorover et gennembrudt gitter, er bevaret på oprindelig plads østligt ved skibets nordvæg. Indtil 1924 fandtes yderligere to †*slole* fra samme tid, langs korets nordvæg, mellem de bevarede, lukkede stole og præstestolen. Paneler herfra med gennembrudt gitter anvendtes 1924 i den nye degnestol.

Vægskab, 1775 benævnt »fattigskabet i kirkemuren«, dette år forfærdiget og grundmalet af Peter Nissen, Kværs, og beslået og forsynet med fire låse af Hans Nissen, smed i Holbøl[3]. Det har på forsiden fem vandrette, sømprydede gangjern, hvertandet med cirkulære udvidelser. I korets nordvæg.

Pulpiturer i vest og langs skibets nordvæg, indtil 1924 tillige ved korets nordvæg; fra 1803[3], men rimeligvis med dele fra et ældre fpulpitur fra 1716[17], hvortil købtes materialer hos Lüder Barg i Flensborg[4]. Det ensartede pulpitur, der i vest støttes af stolper med karnisprofilerede knægte og i øvrigt af spinkle jernstænger, har retkantfyldinger og tandsnitgesims. En samtidig, lukket *herskabsstol* med obelisksmykkede pilastre som prædikestolen, vinduer med kvaster og guirlandenedhæng samt tandsnitgesims, findes østligst på nordpulpituret. En lukket †*herskabsstol* tilhorende Ladegård (sml. p. 1952), i korets nordside, på et pulpitur som skibets, men med større fyldinger samt fladbuede vinduer, profilliste og tandsnitgesims, blev nedtaget 1924; østpanelet sidder nu som østpanel i skibets nordpulpitur.

Orgel leveret 1891 af »Marcussen & Sohn«, Åbenrå[3], fornyet efter 1911 af »L. Zachariassen. Apenrade«[2], med ni stemmer, to manualer og pedal. Ifølge indberetn. 1910 fandtes da »et simpelt Orgel med udsavede Vinger, fra ca. 1750«, muligvis et ældre orgelhus, der anvendtes til det nye orgel fra 1891. Et tharmonium anskaffedes 1866[18].

Klingpung, nyere, med drejet skaft; i brug. 1751 forærede kirkepatronen Andreas Petersen en †klingpung med en sølvklokke til kirken[12].

Pengebøsse, af blik, med nyere hængelås, nævnt i inventariet 1860[12]; en blikfattigbøsse omtales allerede i inventariet 1750[3].

Salmenummertavler 1859[3], til skydenumre, med lav trekantgavl.

Lysekroner, antagelig nyere kopier af 1700tals-kroner. I inventariet 1750[3] omtales to store messing †*lysekroner* og to små †jern dito.

Kirkeskib[19], tremastet fuldrigger: »P. Rasmussen Kværs 1900«. Ophængt vestligt i skibets midtgang.

Klokke, støbt 1472 til Kliplev kirke af Bertolt Meier. Om halsen en toliniet, rimet minuskel-indskrift, den øverste mellem dobbelte profillinier: »na der bort xpi [christi] m cccc Ixxii iar do ghot bertolt meier mit der hvl pe ga des to klip leve des se sei er« (»i året 1472 efter Kristi fødsel støbte Bertolt Meier ved Guds hjælp denne urklokke i Kliplev«), Den øverste linie indledes med et lille, 6 cm højt relief af S. Hjælper (fig. 14) i lidt over knælang kjortel, sandsynligvis en afstøbning efter et af de ved valfartskirken solgte pilgrimsmærker; linien afsluttes af et hammerkors dannet af små kugler. Den nederste linie afbrydes af store, gotiske blade. På slagringen tre smalle stave. Klokken, der er 71 cm i tvm., mangler kronen. (Uldall p. 298 f. med fig. 356 og 357).

GRAVMINDER

Epitaf fra 1764. »Hr. Hans Wohnsen fød udi Provintzen Sielland i den Stad Slagelse den 3. April Ao. 1691, den efter kalds (?) Brev af Statholder

El. M. 1959

Fig. 14. Kværs. Relief af S. Hjælper på klokke fra 1472 (p. 1960).

Greve Charl. vo[n Alefeld] Hr. til Gravensteen etc. til Sogne Præst ved den Quars Meenighe[d indsat?] paa 3de Treefoldigheds Søndag Ao. 1720. Hand er efter <44> Aars Embede i sin Alders <74ve> Aar <3de> Maned<er> <3> Dag d. <6te Julii> Ao. <1764> udi Herren hensoved og som dend første af 6 Sogne-Præster efter 100de Aar her begraven . . .«. Maleri, olie på lærred, opsat på træplade, af præsten i ornat og herunder personalia, gylden fraktur på sort bund. Under maleriet et svejfet hængestykke, med skriveskrift: »Dette Portrait er icke opsadt af nogen forfængelig Aarsag men til een udforsket Effterretning som een antiqvitet for de Effterlevende.« Herefter stort set en gentagelse[20] af indholdet i ovennævnte indskrift, samt ». . . endog haft Vocation til meget bedre Tienniste andensteds, haver ieg med 2de Ægtefælle af Kierlighed til Meenigheden effter min 1te Vocation her vildet have mit Legems hvilested endskiønt ikke uden stor Viderværdighed Ano 1764.« På skibets sydvæg.

Gravsten. O. 1653. Jomfru Anna Margareta, f. von Alefeld, d. 8. nov. 1653 i sit 11. år og 9. md. Grå kalksten, 185×128,5 cm, med tysk indskrift (relief-versaler) langs randen. Midt på stenen en oval med dødssymboler, til her. højre et hjelmet Ahlefeldt-våben og til venstre samt i et buefelt øverst på stenen udslidte, religiøse indskrifter. Ved våbenhusets vestvæg, tidligere i skibets gulv.

I den *åbne begravelse* tilhørende Ladegård[21] (sml. p. 1952) stod indtil 1924 seks kister, fire voksne og to børnekister, fra 1700'rne. Kisterne var betrukket

med sort klæde og ligene iført hjemmelavet, som regel fint linned. Kiste nr. 1 havde på låget en blyplade i barokstil med indskrift på tysk over fru Barbara Margareta Petersen, f. Lützen, f. 11. febr. 1708, d. på Gammelgaard 20. nov. 1760, 52 år gl. Rimeligvis hustru til nr. 2. Ligklæderne var rigt smykket med tønderske kniplinger og kunstige blomster; desuden fandtes en fingerring og en ørenring af guld samt en guldindfattet emaillering. — Kiste nr. 2 rummede liget af en ældre mand, rimeligvis Ladegårds ejer Hans Petersen, d. på Gammelgård på Als og begravet i Kværs 23. dec. 1774. — Kiste nr. 3, af form fra o. 1750, rummede liget af en gammel mand iført hjemmelavet linned. — I kiste nr. 4 fandtes liget af en yngre kvinde, iført fint ligtøj smykket med tønderske kniplinger og små, røde sløjfer samt en broderet hue med bånd samt hvide skindhandsker. 1924 nedgravedes kisterne på kirkegården. Ringene, der for tiden opbevares i præstegården, vil som danefæ indgå til Nationalmuseet.

Kirkegårdsmonnmenter. 1) O. 1846. Hans Thaysen i Kokhau, f. 2. sept. 1804, d. 25. okt. 1846, og hustru Ellen Dorthea Thaysen, f. Tofft, f. 12. april 1814, d. 8. april 1844. Stående granitsten, 90 cm høj, med skrånende sider og stumpvinklet afslutning foroven; indfældet oval marmorplade med fordybet, sortmalet skriveskrift, på tysk. Sydøstligt på kirkegården.

2) 1920, over 37 sogneboere faldne i krigen 1914—18.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Åbenrå. Kværs præstearkiv: C a 1. 1667—1899. Kirkeregnskabsbog. — Ca 2. 1720—1781. Kirkeregnskabsbog. — *Åbenrå provstearkiv:* 1863—1918. Sager vedr. de enkelte sogne. Kværs. — *De augustenborgske godsarkiver:* (aflev. fra Kiel) C IV nr. 159. 1748. Byggeomkostninger for kirken i Kværs. — *Åbenrå landrådsarkiv:* I pakken V. B. 19—24. V. B. nr. 20. Die Kirche zu Quars. — *Søgård og Årtoft godsarkiv. X Kirker og skoler:* 1704—1800. Kirkesager. — Se i øvrigt arkivalier for Åbenrå provsti i almindelighed p. 1667. — *Ved Embedet:* Kværs kirkeinventarier. — Protokoll für die Kirchengemeinde Quars. — Gravkapellet ved Kværs kirke (slægten Petersen Ladegaard). — Præsteindberetning 19. aug. 1809 af D. Jessen (NM). — Kirkeklokkecirkulære 1918 (NM). — Museumsindberetninger af S. A. Claudi-Hansen 1910, Niels Termansen 1924 (forundersøgelse 1923 af korbuekrucifiksgruppe og Johannes Dober-figurer), J. Raben 1924 (kister i Ladegårds kapel), Poul Norlund 1927 (inventar) og P. Kr. Andersen 1956 (istandsættelse af krucifiks og undersøgelse af middelalderlige figurer), 1957 (inventar). — Undersøgelse og beskrivelse ved Elna Møller og Erik Moltke 1956.

Aage Jørgensen: tegning 1936 af klokkehus.

Kirke-Inventarium for Kvers Kirke, Aabenraa Provsti i Hertugdømmet Slesvig; oversat og revideret efter det gamle Inventarium af 25de Mai 1771. Kvers, den 5te December 1860. Aabenraa 1861 (eksemplar i NM). — Haupt I, 47. — Gammelt fra Kværs Sogn, i »Hejmdal« 17. okt. 1921. — Fr. Moller Lauridsen, i Den nordslesvigske Kirke II, 207.

[1] Kværs præstearkiv: Ca 1. 1667—1899. Kirkeregnskabsbog. — To år senere inddroges også det stykke ved den østlige side, som havde været overladt degnen til kålhave (Kirke-Inventarium 1771—1860, p. 6). [2] Protokoll für die Kirchengemeinde Quars. [3] Kværs præstearkiv: Ca 1. 1667—1899 etc. [4] Søgård og Årtoft godsarkiv: etc. 1704—1800. Kirkesager. [5] Indtil 1726 var ejendommen Ladegård under Søgård, men nævnte år købtes den af ritmester Bøhme, som videresolgte den 1758 (gravkapellet ved Kværs kirke, ved embedet). Ritmesteren kan således godt have opført gravkapellet, men 1750 havde Ladegård en begravelse syd for koret (note 3). [6] 1911 tømtes kapellet for kister, og kirken overtog bygningen med det forbehold, at den daværende ejer af Ladegård skulde have adgang til sin stol i koret indtil sin død (1922). [7] Haupt. [8] Se ældre fot. i NM. [9] Kunstdenkm. Kr. Flensburg p. 333 og fig. 206; jfr. Johannesfigur i Magdeburg domkirke (J. Braun: Tracht und Attribute der Heiligen, Stuttgart 1943, fig. 192) hvor højre hånd ligesom på en figur i Reims domkirke (Réau II. Iconographie de la bible, fig. 32), peger på glorieskiven, og hvor den under fødderne liggende figur er en kronet mandsperson (Herodes); jfr. Nieblum, Föhr, Kr. Südtondern fig. 128, 130. [10] R. Haupt: Jahresbericht 1904/05 p. 4; jfr. Åbenrå provstearkiv: 1863—1918. Sager etc. [11] V. Thorlacius-Ussing, i Danmarks Billedhuggerkunst 1950, p. 89: ca. 1430—50. [12] Åbenrå provstearkiv: 1863—1918. Sager etc. [13] Solgtes efter restaureringen 1859 til en gård i Twingholm (Haupt). [14] Fornyelsen muligvis sket ved den af Haupt omtalte restaurering før 1897 (1859?) ved en landsbysnedker og -maler, hvorved krucifiksgruppen blev »beschändet« (R. Haupt: Jahresbericht 1904/05, p. 4). [15] Var ifølge fot. 1923 (NM) endnu helt. [16] Postamentfyldingerne har tyske indskrifter på bagsiden (indberetn. 1960). [17] Kliplev præstearkiv: 1607-1830. Kirkeregnskabsbog. [18] Åbenrå provstearkiv: 1866—69. Visitatsberetninger. [19] Henning Henningsen: Kirkeskibe og Kirkeskibsfester, 1950, p. 160. [20] Dog nævnes »7 mine Formænd«, nemlig fire sognepræster og 3 kapellaner. [21] Gravkapellet ved Kværs kirke (ved embedet).